

Анжеліка Дербак

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Незважаючи на те, що людина пройшла вже дуже довгий шлях свого розвитку і заявила про себе як розумну соціальну істоту, вона все ж не полишає спроб самоствердження за рахунок інших. Війни, революції часто використовуються як засіб для задоволення амбіцій і прагнень окремих індивідів. Інтереси і прагнення мільйонів при цьому не враховуються. Які причини того, що людство повертається до руйнівної деструктивної поведінки, забуваючи весь позитивний досвід мирного співіснування, всі позитивні настанови, сформульовані упродовж інтелектуального становлення багатьох людських поколінь і порушуючи, при цьому всі відомі моральні норми? Що керує людиною, коли вона наводить зброю або наклеп на іншого? Куди дівається «золоте правило моралі» Конфуція чи кантівський категоричний імператив, чи Божі Десять заповідей?

Ці питання не нові у філософії. Від самого її становлення вони виникали знову і знову, особливо в критичні періоди розвитку суспільства. В час, коли руйнувалися людські життя і знищувалися цілі народи, людство знову поверталось до проблем, що складають основу філософії моралі: в чому сенс людського життя і що робить людину людиною?[3, с.109]

У ХХ ст. у період між двома світовими війнами, і невдовзі після Другої світової, ці питання знову вийшли на авансцену філософії. Екзистенціалізм, особливо А. Камю, психоаналіз – В. Франкл, Е. Фромм, франкфуртська школа – Т. Адорно, Римський клуб, намагаються з'ясувати роль і місце моралі в житті як окремої людини, так і суспільства загалом. Особливу цікавість викликає курс лекцій, прочитаний Т. Адорно в 1963 році й опублікований під назвою «Проблеми філософії моралі».

«Мораль це не те, про що потрібно розмірковувати, а те, що потрібно зробити» [1, с.14] – каже філософ. Дійсно, часто ми можемо бути свідками навіть не роздумів, а балаканини про мораль, цінності, духовність, що не заважає таким «моралізаторам» порушувати будь-які відомі моральні норми і навіть не задумуватись над цією суперечністю – в словах і в діях.

Т. Адорно вбачає завдання моралі у формуванні свідомості людини. Свідомість забезпечує цілераціональний характер людської діяльності. Саме завдяки свідомості людина здатна визначити мету своєї діяльності та засоби її досягнення, а проблема співвідношення мети і засобів діяльності є однією з ключових проблем етики і зачіпає проблему особистої відповідальності особи за прийняті рішення і дії, що з них випливають.

Формування свідомості розпочинається з народження, через систему знань, цінностей, норм, які отримує дитина в спілкуванні з оточуючими. Очевидно, що від

рівня моральної свідомості суспільства безпосередньо залежить рівень свідомості окремих індивідів, адже саме суспільство акумулює і зберігає вироблений протягом століть духовний досвід як кожної окремої спільноти, так і людства загалом. Але також очевидним є те, що цей духовний досвід має бути належним чином переданий підростаючому поколінню.

Прийнято вважати, що саме школа є тією інстанцією, завданням якої є не лише передача знань, але й моральне виховання. Звичайно, значну частину свого часу дитина перебуває в спілкуванні з вчителями, і вони є й мають бути для неї моральними авторитетами. Лише в такому випадку це буде мати вплив на дитину і сприятиме формуванню у неї системи моральних норм і цінностей.

Тому їхнє розуміння норм і принципів співжиття людей, ролі й значення цих принципів для людини, вміння побачити моральні колізії і знайти оптимальне рішення для їх розв'язання відіграє надзвичайно вагомую роль. Але вчителі отримують необхідні їм знання і навички у вищих навчальних закладах. А що відбувається там? Вищі навчальні заклади пропонують здобувачам програми, майже повністю позбавлені гуманітарної складової. Вони орієнтовані переважно на передачу інформації й навичок в тій чи іншій сфері діяльності. Не залишається місця в таких програмах для дискусій, для критичного мислення, для виявлення та вдумливого аналізу проблеми. В результаті отримуємо педагогів, які не завжди можуть стати моральними авторитетами для своїх вихованців. Звичайно, людина, яка присвятила себе педагогічній діяльності, здатна до самоосвіти та самовиховання, тому більшість педагогів врешті-решт стають такими авторитетами. Але вважаю, що ефективніше було б розширити гуманітарну і суспільствознавчу складову в програмах вищих навчальних закладів. «Суспільство сьогодні як ніколи потребує педагога, якому притаманні активна громадянська позиція, динамічність, вміння швидко реагувати на зміни в складних ситуаціях, а також робити правильний вибір у нестандартних моральних ситуаціях, самостійність у прийнятті рішень, почуття відповідальності за виконувану роботу» [2, с. 41].

«Не хлібом єдиним жива людина». Забувши цю істину, ризикуємо опинитися в ситуації, коли нормою стане не «здобування хліба в поті чола», а відбирання його силою або обманом. Людство давно зрозуміло, що деморалізація суспільства – це його прямий шлях до загибелі. Розчарування здатне спіткати людину, якщо вона не знаходить відповіді на питання, які її хвилюють, тому необхідно говорити про ті моральні проблеми, які виникають в суспільстві, а не замовчувати їх або бути байдужими.

Але не можна покладати виховання моральної свідомості особи лише на заклади молодшої і середньої освіти. Воно повинно здійснюватися на всіх рівнях освітнього процесу, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи вищими навчальними закладами. Саме в такому випадку можемо розраховувати на позитивний результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adorno T. W. Probleme der Moralphilosophie. Herausgegeben von Thomas Schroder.- 1. Aufl. *Nachgelassene Schriften*. Herausgegeben vom Theodor W. Adorno Archiv. Abteilung IV: Vorlesungen. Bd. 10. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1996.

2. Варнавська І. В. Сучасні погляди на проблеми моральності як важливого аспекту формування особистості молоді України. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. 2021. Випуск 28. С. 40–45.

3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків, 2016, 160 с.